
en moderne levenswereld nastreeft.¹⁵ Daarbij probeer ik ook recht te doen aan zijn retoriek.

II. Structuur (eerste en zesde lezing)

Het Calvinisme is opgebouwd uit zes lezingen van elk ongeveer 33 pagina's. In totaal beslaat het boekje 197 bladzijden met weinig noten. Kuyper heeft geen voorwoord toegevoegd en begint de eerste lezing, 'Het calvinisme in de historie', met een vergelijking tussen het oude, historisch gevormde en trage Europa en de Nieuwe Wereld, waar de trein des levens zich sneller voortspoedt. In de volgende vier hoofdstukken bepaalt hij de relatie van het calvinisme tot achtereenvolgens de religie, de staatkunde, de wetenschap en de kunst, om te eindigen met een verhandeling over het calvinisme en de toekomst. Aan het begin van zijn laatste lezing geeft hij een resumé:

In mijn eerste lezing hief ik het Calvinisme uit het splinterig gewirwar van confessioneele bekrompenheid op tot den hoogen rang van een principieel zelfstandig stelsel, waaraan we een geheel eigene, omvattende *wereld- en levensbeschouwing* danken. Een levensbeschouwing die, in historische beteekenis, met het Paganisme, het Islamisme en het Romanisme op één lijn staande, in diepte van opvatting, in zuiverheid van lijnen en in trap van ontwikkeling die alle te boven gaat. Daarna legde ik u het beginsel van dit machtig stelsel bloot in zijn absoluut *religieus-ethisch* standpunt. En voorts trok ik uit dit vaste beginsel de drie lijnen, waarlangs het Calvinisme het leven der menschheid op het gebied van *Staat, Wetenschap en Kunst* geleid heeft (168).

Zelfstandig, omvattend en van algemene, maatschappelijke en culturele betekenis. Op één lijn met andere wereldbeschouwingen, maar daar toch hoog boven verheven. De toekomst lijkt op het eerste gezicht aan het calvinisme, maar zonder antagonisme en dramatiek gaat niets bij Kuyper. De betekenis van het calvinisme voor de toekomst blijkt in het laatste hoofdstuk opeens (in tegenspraak met eerdere triomfalistische uitspraken) allerm minst zeker. Al wil hij dan niet zover gaan om 'te zeggen dat we nu reeds aan een generaal bankroet toe zijn, toch zijn de teekenen onheilspellend' (168).

Het antagonisme ligt in de visie van Kuyper besloten in de titaanstrijd tussen het christelijke en het moderne element. In 1789 lag het keerpunt en stak de 'storm van het Modernisme op' (2). Met modernisme doelde Kuyper niet op een theologische positie of op het vigerende katholieke modernisme, maar op een veel breder verschijnsel, dat sinds de Franse revolutie 'als een kanker'

lezingen soms wel twee uur duurden. Vgl. Kuyper, *Ik voel steeds meer dat ik hier moet zijn. Amerikaanse brieven van Abraham Kuyper aan zijn vrouw en kinderen*, bezorgd en toegelicht door dr. George Harinck en mr. Margriet Urbanus (Amsterdam 2004), 50: 'Jammer slechts dat mijn lectures, door het langzaam spreken in een vreemde taal, te lang werden. Soms twee uur. Maar juist daardoor zag ik te beter, dat ik geslaagd was' (14.10.1898). Ik baseer mij op de Nederlandse uitgave.

⁸ Naar Kuyper, *Het Calvinisme*, wordt alleen middels het paginanummer verwezen. Cursiveringen zijn altijd aan deze tekst ontleend.

⁹ James D. Bratt (red.), *Abraham Kuyper. A Centennial Reader* (Grand Rapids-Cambridge 1998).

¹⁰ Cornelis van der Kooi & Jan de Bruijn, eds, *Kuyper Reconsidered. Aspects of his Life and Work* (vu Studies on Protestant History, 3), (Amsterdam 1999), met een bijdrage over de receptie van Kuypers gedachtengoed in de Verenigde Staten van de hand van George Harinck (273-282).

¹¹ Peter S. Heslam, *Creating a Christian Worldview. Abraham Kuyper's Lectures on Calvinism* (Grand Rapids-Cambridge 1998); cf. Jeroen Koch, *Abraham Kuyper. Een biografie* (Amsterdam 2006) 419-428.

¹² Vgl. Augustijn & Vree, *Abraham Kuyper. Vast en*